

י"ט סיון

הרב שאול ישראלי

הדרגתיות בהלכה

בתאריך י"ט בסיון חל יום פטירתו של הרב שאול ישראלי, שנפטר בתאריך זה בשנת תשנ"ה (1995). הרב נולד ברוסיה ועלה לארץ ללמוד אצל הרב אברהם יצחק קוק בשיבת 'מרכז הרב'. לאחר-מכן כיהן כרב המושב 'כפר הרא"ה' אז עסק רבות במצוות התלויות בארץ ועיצב את דמותו של ישוב חקלאי-דתי בארץ ישראל. לאחר שנים, שב לירושלים לכהן בבית-הדין הרבני הגדול וכראש ישיבת 'מרכז הרב'. במשך כל תקופת חייו ביקש הרב לעצב את דמותה הרוחנית של מדינת ישראל לאור קריאתו של רבו הרב קוק, 'להחיות את תורת ארץ ישראל' - הוא הרבה לעסוק בהלכות מדינה וחיווה דעה הלכתית על אירועים ציבוריים שונים והקים את 'חבר הרבנים שע"י הפועל המזרחי' במטרה 'להשפיע על צביון ודמות המדינה' בהכשרת רבני קהילות ומושבים ומתן מענה לנושאי דת ומדינה. הרב כתב את הספרים 'ארץ חמדה' העוסק במצוות התלויות בארץ; 'עמוד הימיני' ו'חוות בנימין' העוסקים לרוב בבירורים הלכתיים בנושאי דת ומדינה, להם מצטרף הספר 'משפטי שאול - ארץ ומדינה'; 'משפטי שאול - פסקי דין' המכיל את פסקי הדין שפסק בבית-הדין; ספרי שיעורים על מסכתות הש"ס וספרי הגות על התורה, מועדים ומחשבת ישראל.

נושא שמירת השבת במרחב הציבורי עולה לדיון מידי פעם. הדיון בנושא החל בראשית ימיה של המדינה, עת נחקק 'חוק שעות עבודה ומנוחה' האוסר על העסקת יהודים בשבת. לאחר הבחירות לכנסת בשנת תשכ"א, במסגרת ההסכמים הקואליציוניים, תבעו הסיעות הדתיות לחוקק 'חוק מנוחת השבת ומועדי ישראל', וההסכמה הייתה שתיאסר עבודה בבתי עסק ומפעלי תעשייה. ובנושא התחבורה הציבורית יישמר ה'סטטוס קוו', המצב שהיה לפני קום המדינה. סעיף התחבורה הציבורית עורר דיון רב, משום שבעיר חיפה פועלת תחבורה ציבורית בשבת עוד מימי המנדט הבריטי, מפאת היותה עיר מעורבת והתחבורה הציבורית הופעלה ע"י ערבים. חברי-הכנסת הדתיים התלבטו האם לתמוך בהצעה זו, שכן קבלת ההסכם כצורתו מהווה מתן הכשר לחילול שבת ציבורי בחיפה, דבר כשלעצמו בעייתי ויכול לגרור בעתיד תקדים לתחבורה ציבורית בשבת במקומות אחרים. מצד שני, המיאון בהסכם יביא לידי חילול שבת ציבורי בכל רחבי הארץ, ולכן יש לקבל הצעה זו השוללת חילול שבת ציבורי ברוב רחבי המדינה ולבצר את שמירת השבת במרחב הציבורי ככל שניתן, ובעתיד להמשיך ולנסות לשפר את החוק ביחס לחיפה.

'דבריהם הם זיכרונם'

תורת חכמי ישראל ביום פטירתם

נתנאל אוירבך

הרב שאול ישראל¹ צידד בקבלת החוק, שכן אחריות נציגי הציבור למעט את חילול השבת הציבורי ככל שניתן, אף שיש בו פרצה בעיר חיפה:

נביא בחשבון כמה חילול השם יתמעט ע"י חוק זה, וכמה חילול שבת בפרהסיא ימנע ע"י חוק זה... כי קבלת חוק השבת גם בצורתו המקוטעת היא נראה הישג גדול ליהדות הדתית בארץ, ויוכל לשמש ברצות השם אבן פינה להשלטת התורה בחיים הציבוריים שבמדינת ישראל.

במסגרת הטיעונים ההלכתיים, מביא הרב ישראלי ראיות לכך שבמקרים מסוימים, כגון לצורך מצווה חשובה התיירו חכמים איסור, כדוגמת שחרור חצי עבד וחצי בן-חורין כדי שיוכל לקיים מצוות 'פרו ורבו' שהיא 'מצווה רבה' או שיוכל להשלים מניין שהיא מצווה של רבים,² למרות ששחרורו כרוך באיסור עשה 'לעולם בהם תעבודו'.

לעומתו, הרב יהושע קניאל רבה של העיר חיפה התנגד לתמיכה בחוק כזה שמכשיר חילול שבת ציבורי בעיר ויכול להביא לידי התרחבות בעתיד בשאר חלקי הארץ. לדבריו, יש להחיל את החוק על כל רחבי המדינה, ואם לא כן אזי אין לקבל אותו כלל אף שבכך יהיה חילול שבת בכל רחבי המדינה.³

שתי גישות אלו עוסקות בשאלה כבדת משקל ביחס לשאלת 'הרצוי והמצוי' בהלכה, האם כאשר עמידה בלתי מתפשרת על קיום ההלכה תביא לידי כך שאנשים לא ישמעו לה כלל והמצב יהיה חמור בהרבה, מוכנים חכמים להקל לעת עתה על מצווה או להתיר איסור כדי שלאחר-מכן, באופן הדרגתי, וכך יוכלו האנשים להתקדם להקפדה גמורה על כל המצוות, או שמא מתן הקלה וויתור יתפרש כנתינת הכשר לגיטימי של חכמים להקלות במצוות ואיסורים, ויגרור פתח לפרצות? ביחס לאיסור שמיעת קול זמר של אישה מבחינה הגמרא⁴ בין מקרה שגברים שרים ונשים עונות שזהו איסור קל לבין שירת נשים ומענה גברים שהוא איסור חמור. ההבחנה בחומרה נצרכת למקרה שהאנשים לא ישמעו לאסור לגמרי את שתי צורות השירה, ולכן יש לכלל הפחות להתיר להם את האיסור הקל.

עוד מובא בגמרא⁵ שהיו אנשים מביאים מתנה למלך ביום חגם של הגויים. רבי יהודה הנשיא לא היה מרוצה מכך וביקש לבטל מנהג זה, אך הוא ביטלו בהדרגה, ששנה אחת יקריבו למחרת החג, ובשנה אחרת יקריבו שור שחוט ולא חי עד שיתבטל המנהג לגמרי. רבי יהודה הנשיא ידע שהוא לא יוכל לעקור את המנהג בפעם אחת מיידית 'סבר', יעקר ואתי פורתא פורתא', כלומר יש להתקדם אט-אט ובסבלנות.

גישה זו מובאת ברשב"א⁶ שנשאל "על הנהגת המדינה זו וייסור העוברים". לדבריו יש ליישם את הטקטיקה של רבי יהודה הנשיא, ובמקרה שלא נוכל לממש את כל ההלכה אזי יש להקל כמה שניתן עד למימושה בצורה מלאה:

דע, כי לשון רכה תשבור גרם, ולעולם... צריך לעלות מן הקלה אל החמורה ואין נוטלין כל החבילה ביחד ואחר כוונת הלב הדברים אמורים... כי אי-אפשר לנהוג בכל האנשים במידה

¹ עמוד הימיני (סימן י-יא).

² תוספות (שבת ד ע"א ד"ה וכו').

³ פרקי תורה ומדינה (עמוד 179-180).

⁴ סוטה (מח ע"א).

⁵ עבודה זרה (טז ע"א).

⁶ שו"ת הרשב"א (ח"ה סימן רלח).

'דבריהם הם זיכרונם'

תורת חכמי ישראל ביום פטירתם נתנאל אוירבך

אחת. וזכור נא עניין דוד אדונינו מלכינו אשר נהג להעלים עינו מיואב ושמעי ואע"פ שהיו בני מוות... כי לכל זמן מזומן, והעלמת עין מן העובר לעתים מצווה והכל לפי צורך השעה. והחכם מעלים עיין לעתים בקלות... זהו עצתי שתפתה בלשון רכה פעם ושתיים, והרבה רעים על הרעים, שמאל דוחה וימין מקרבת אולי יזכו וישובו מדרכם הרעה ורשעים עוד אינם.

המימוש המעשי של גישה זו מצוי אצל הרב משה פיינשטיין⁷ והרב עובדיה יוסף,⁸ שהתירו לתת תעודת כשרות למסעדה המגישה גלידה חלבית לאחר ארוחה בשרית לסועדים שיבקשו זאת, ואם הרבנות לא תאשר זאת אזי הם יאכילו את הסועדים נבלות וטריפות. לדבריהם, אמנם הרצוי הוא למנוע כל עבירה קלה וחמורה, אך לעיתים יש לשקול שיקול ציבורי למנוע איסור חמור והכשלת הרבים במתן וויתור מסוים.

לעומת גישה זו, יש שחששו שדרך זו תהווה מתן הכשר לגיטימי לויתור על מצוות ואיסורים, ומבחינה ציבורית לא ניתן להתנהג בצורה הדרגתית כזו אף שהמחיר הוא שהאנשים לא ישמעו כלל לדברי התורה. גישה זו מצויה בדברי הרב דוד בן זמרא,⁹ שלדבריו ויתור מסוים יתפרש בעיני האנשים למתן לגיטימציה לעבירות, והם "יוסיפו לחטוא וירבה הגזל והחמס והניאוף וכיוצא בזה ולא מתקיים התורה אלא בשרידים". ביטוי מעשי לגישה זו מצוי בדברי הרב יצחק ערמאה¹⁰ המתאר שקהילה בספרד מיסדה בית-זנות כדי להציל את הרווקים מלעבור על איסור חמור עם אשת-איש וגויות.

הרב ערמאה מגנה זאת בחריפות, בטענה שיש להבחין בין אחריות ציבורית המוטלת על מנהיגי ציבור לאחריות פרטית המוטלת על כל יהודי. מיסוד הזנות באופן ציבורי אסור בתכלית גם אם המניע לכך הוא צמצום חטאי הציבור: "טוב ומוטב שיכרתו או ישרפו או יסקלו החטאים ההם בנפשותם משתעקר אות אחת מהתורה בהסכמת הרבים".

ואכן, פרופסור זאב לב¹¹ התבקש מאת מנחם בגין להיות חבר בוועדה ממשלתית להיתרי עבודה בשבת. הצעתו הייתה להסב את עבודת מפעלי התעשייה למיכון אוטומטי שיימנע מהפועלים לעבור על איסורי תורה אך מכל-מקום יצטרכו לעבור על איסורי דרבנן.

הוא הגיש את הצעתו לרב יחזקאל אברמסקי ששלל אותה עפ"י העיקרון של הרב ערמאה:

אין להשתמש בסידורים טכנולוגיים כדי להמיר איסור דאורייתא באיסור דרבנן במפעלי תעשייה ציבוריים. עדיף שהפועלים היהודים יעברו על איסורים חמורים במלאכות דאורייתא בשבת מאשר להתיר איסורי דרבנן באופן רשמי בשביל מפעלים אלו.

גם הרב אליעזר יהודה ולדינברג¹² דגל בגישה זו, שהאחריות הציבורית היא לא לתת לגיטימציה לויתור קל גם במחיר עבירה על איסור חמור, ובכך הוא מנע אפשרות העסקת יהודים במפעל באיסורי שבת קלים כמו אמירה לגוי, אף שהמחיר לכך שהם יצטרכו לעבוד בשבת באיסורי תורה. כן הוא שלל מתן תעודת כשרות למסעדה המבקשת להגיש גלידה חלבית לאחר ארוחה בשרית, כשמחיר שלילת הכשרות הוא שהם יגישו נבילות וטריפות שהם איסורי תורה.¹³

⁷ שו"ת אגרות משה (יו"ד ח"א סימן נב).

⁸ שו"ת יביע אומר (ח"ד יו"ד סימן ז); בתוך: שו"ת ציץ אליעזר (חלק יב, תוספת לחלק יא סימן נה).

⁹ שו"ת רדב"ז (ח"א סימן קפז).

¹⁰ עקידת יצחק (פרשת וירא, שער כ עמוד קסב).

¹¹ זאב לב (מערכי לב, פרק חמישי נספח יא, עמוד קצג-קצד).

¹² שו"ת ציץ אליעזר (ח"ז סימן כב).

¹³ שו"ת ציץ אליעזר (חלק יא סימן נה).

ב"ה

'דבריהם הם זיכרונם'

תורת חכמי ישראל ביום פטירתם
נתנאל אוירבך

יש לסיים בדברי הנצי"ב:

להתיר איסור בשביל איסור צריך להיות מתון הרבה. וכמו רפואת הגוף שאם רואה הרופא
ידיו של אדם כואב הרבה, פעם מחליט לחתוך אותה כדי שלא יתמשך הכאב הלאה בחלל
הגוף ויסתכן, ופעם מחליט דמוטב לסבול הכאב ולא להפסיד היד, ודבר זה אינו נעשה כי-
אם בישוב דעת איזה רופאים יחד דשני הצדדים מסוכנים. כך רפואת הנפש המקולקל בזה
האופן, צריך ישוב הרבה עם איזה דעות בני-אדם גדולי תורה ובקרבים אלהים ישפוט שלא
לייתי לידי חורבה חס וחלילה.¹⁴

¹⁴ שו"ת משיב דבר (ח"ב סימן מד).